

УДК 343.24:340.132(477)

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СТАНУ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Бабанли Р.Ш., к. ю. н.,

заступник керівника апарату, начальник науково-експертного управління
Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

У статті наводяться підходи та методи, які доцільно використовувати для вивчення стану призначення покарання. Із метою підтвердження ефективності використання зазначених методів частково наведено результати вивчення стану призначення покарання під час засудження за злочин, передбачений ч. 1 ст. 115 КК (умисне вбивство). Реалізація відповідного підходу дозволяє одержувати висновки, належне опрацювання яких є необхідною передумовою розвитку стану призначення покарання.

Ключові слова: покарання, призначення покарання, умисне вбивство, кримінальна відповідальність, методологія.

В статье приводятся подходы и методы, которые целесообразно использовать для изучения состояния назначения наказания. С целью подтверждения эффективности использования указанных методов частично приведены результаты изучения состояния назначения наказания при осуждении за преступление, предусмотренное ч. 1 ст. 115 УК (умышленное убийство). Реализация соответствующего подхода позволяет получить выводы, должная обработка которых является необходимым условием развития состояния назначения наказания.

Ключевые слова: наказание, назначение наказания, умышленное убийство, уголовная ответственность, методология.

Babanly R.Sh. APPROACHES OF DEFINING THE STATE OF SENTENCING

The author considers the approaches and methods that should be used for the study of sentencing in the state. In order to confirm the efficiency of these methods, the article contains partial results of studying the state of sentencing for an offense under Part. 1, Art. 115 of the Criminal Code (homicide). The implementation of the approach allows to obtain the conclusions, which prerequisite the proper state of sentencing.

Key words: punishment, sentencing, murder, criminal liability, methodology.

Постановка проблеми. Процес призначення покарання є процесом, у межах якого здійснюється врахування значної кількості обставин, які характеризують злочин, а також застосовується сукупність кримінально-правових та процесуальних норм, які регламентують дії суду з визначення виду та міри заходу державного примусу як реакції на вчинене суспільно небезпечне діяння. При цьому поряд із своїм значенням для конкретного кримінального провадження обґрунтованість у вирішенні питання про призначення покарання має й більш загальне значення, оскільки відповідна міра державного примусу, як реакція на окремий злочин, є складовою частиною каральної політики держави. Саме тому істотну теоретичну та практичну роль відіграють дослідження, спрямовані на визначення системних факторів та закономірностей, які характеризують стан призначення покарання.

Очевидним є те, що вивчення окремих вироків без визначеної методології не забезпечить одержання належних результатів, які б могли в подальшому бути використані для розвитку теорії покарання, правотворчої та правозастосовної діяльності. Таким чином, сукупність методів, які належить використовувати для аналізу стану призначення покарання, мають забезпечити системне дослідження його окремих елементів за певним визначеним критерієм.

Мета статті – навести підходи та методи, які доцільно використовувати для вивчення стану призначення покарання; підтвердити ефективність використання зазначених методів

Виклад основного матеріалу. Необхідно враховувати, що під час призначення покарання суддею беруться до уваги та застосовуються не поодинокі норми, а певна сукупність норм Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України. До першої із цих груп належать законодавчі положення, які регламентують вимоги щодо врахування ступеню тяжкості вчиненого злочину та особи винного, обставини, що пом'якшують та що обтяжують покарання, правила призначення покарань за сукупністю злочинів та сукупністю вироків, правила призначення покарань за незакінчений злочин та злочин, вчинений групою осіб, звільнення від відбування покарання з випробуванням, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. До питань, пов'язаних із другою, виокремленою нами групою, належать питання, пов'язані з обранням конкретного виду та розміру покарання із видів покарань, передбачених санкцією статті Особливої частини КК.

Враховуючи те, що істотне значення для стану призначення покарання має застосування норм як першої, так і другої групи, а також їх сукупності, обґрунтованим слід визнати підходи щодо їх як окремого, так і сукупного аналізу. Так, наприклад, предметом аналізу може бути лише врахування обставин, що пом'якшують покарання, або навіть однієї з таких обставин, правил призначення покарання за сукупністю злочинів тощо. Г.О. Ганова у своєму дослідженні аналізує особливості призначення покарання за конкретний злочин, який вчинено в співучасті [1, с. 33].

Разом із тим відповідний аналіз може носити більш системний характер. Наприклад, предмет дослідження може становити стан призначення покарання за конкретний злочин (крадіжку), у межах якого здійснюється оцінка застосування норм Загальної частини КК під час призначення покарання за відповідний злочин, аналізуються підходи до вирішення питань, які належать до суддівської дискреції щодо обрання конкретного виду та міри покарання в межах санкції статті. Аналогічний підхід може стосуватись призначення покарання в розрізі певної групи злочинів [2].

Варто зауважити, що реалізація кожного з наведених підходів до вивчення стану призначення покарання передбачає існування певних складнощів, які зумовлені, насамперед, своєрідністю злочинів та відсутністю більш-менш чітких критеріїв врахування обставин, які таку своєрідність створюють. На наш погляд, цінність вивчення стану призначення покарання полягає в тому, що результати такої роботи є необхідною передумовою аналітики, спрямованої на забезпечення обґрунтованого та однакового вирішення питань судової практики, пов'язаних із обранням виду та міри покарання. При цьому одним із основних методів, які мають використовуватись у цьому процесі, є метод порівняльного аналізу, а також метод індукції. Разом із тим обов'язковою умовою здійснення порівняльного аналізу є визначення спільних рис порівнюваних предметів, у досліджуваному контексті – спільних рис злочинів, за вчинення яких призначається покарання.

У сучасній правовій системі у зв'язку з появою екстраординарного порядку перегляду судових рішень Верховним Судом України з'явився термін «подібні суспільно небезпечні діяння», визначення якого закон не передбачив. Разом із тим аналіз постанов Верховного Суду України, прийнятих за результатами відповідного перегляду, свідчить про те, що в судових рішеннях, вирішуючи питання наявності ознак подібності, в якості подібних суспільно небезпечних діянь Верховним Судом України пропонується розуміти «два і більше (не менше двох) різних, але схожих між собою суспільно небезпечних діянь, тобто таких суспільно небезпечних діянь, що мають спільні риси, ознаки (схожі за суб'єктивним складом, за об'єктивною стороною, формою вини, наслідками тощо)» [3, с. 10]. У постанові пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику застосування статей 400-11 – 400-18 Кримінально-процесуального кодексу України» від 23 грудня 2011 року № 15 (втратила чинність на підставі Постанови ВССУ № 6 від 25.09.2015) пропонується таке визначення: «Під подібними суспільно небезпечними діяннями слід розуміти діяння, в яких ознаки складу злочину є тотожними (ідентичними)» [4]. Аналіз наведених визначень, зокрема відсутності належної деталізації в них ознак відповідного терміну, свідчить про складність його розуміння, а тим більше – визначення. Незважаючи на це, вже впродовж понад шести років Верховним Судом України здійснюється відповідний перегляд

судових рішень, а тому складність формулювання визначення аналізованого терміну не перешкоджає його практичному застосуванню. Наявність такого позитивного досвіду свідчить і про перспективність наукового дослідження, спрямованого на вивчення стану призначення покарання за подібні суспільно небезпечні діяння.

При цьому необхідно враховувати, що ознаки подібності суспільно небезпечних діянь для цілей існуючого на сьогодні перегляду судових не повною мірою відповідають ознакам подібності суспільно небезпечних діянь для цілей здійснення порівняльного аналізу призначення покарання. Так, поряд із ознаками щодо схожості за суб'єктивним складом, об'єктивною стороною, іншими ознаками складу злочину порівняльний аналіз, який здійснюється з метою вивчення покарання, має стосуватись складових елементів призначення покарання: врахування суспільної небезпечності злочину, особи винного, пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, інших правил, які враховуються під час призначення покарання.

Викладені теоретичні міркування нами було перевірено на практиці. Так, наведений вище підхід із метою забезпечення системного підходу до виявлення проблем призначення покарання, які існують у судовій практиці, застосовано для визначення стану призначення покарання за конкретне суспільно небезпечне діяння за певний період часу. Для того, щоб забезпечити одержання максимально об'єктивних (достовірних) результатів, дослідження відповідного стану призначення покарання проведено за нормою КК, а саме частиною статті Особливої частини КК, яка встановлює відповідальність лише за одне діяння. Також із цією ж метою для обрання норми як предмета дослідження враховувалось питання кількості альтернативних покарань, які передбачає санкція відповідної норми, оскільки, на наш погляд, наявність лише одного покарання в санкції дозволить із більшою вірогідністю виявити існуючі проблеми в призначенні покарань. Крім того, під час обрання норми для дослідження враховувався фактор зміни її редакції як у частині зміни складу відповідного злочину, так і в частині передбаченого за цей злочин покарання.

Усім із зазначених вимог, на наш погляд, відповідає злочин, відповідальність за який встановлена ч. 1 ст. 115 КК, а саме умисне вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Крім того, з-поміж обставин, які підтверджують необхідність дослідження стану призначення покарання за відповідний злочин, є істотність ступеня його суспільної небезпечності, що підкреслює необхідність обрання належного виду та розміру покарання за його вчинення. Очевидним є те, що і цьому критерію аналізована норма відповідає.

Враховуючи наведене, для визначення стану призначення покарання за умисне вбивство було досліджено всі наявні в Єдиному державному реєстрі судових рішень обвинувальні вироки судів першої інстанції, ухвалені в кримінальних провадженнях щодо ч. 1 ст. 115 КК, як у випадку вчинення цього злочину як

одиночного, так і у випадку його вчинення в сукупності з іншими злочинами за період з 1 січня по 31 грудня 2015 року.

З огляду на те, що метою дослідження є визначення всіх існуючих проблем призначення покарання, аналіз було проведено щодо всіх обвинувальних вироків місцевих судів, незважаючи на те, чи набрали вони законної сили.

При цьому в якості предмета дослідження були визначені такі аспекти: вид та розмір призначеного покарання, особливості врахування обставин, що пом'якшують та що обтяжують покарання, особи винного, ступеня тяжкості злочину, визначення правил призначення покарання, розмір остаточного покарання, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та інші питання, пов'язані з обранням строку позбавлення волі, який визначався особам, засудженим за вчинення відповідного злочину.

У межах цієї статті з огляду на регламентований її обсяг вважаємо за доцільне навести лише окремі результати проведеного аналізу для ілюстрації підходу до визначення стану призначення покарання, доцільність використання якого нами доводиться.

Переходячи до викладення результатів проведеного нами аналізу, розпочати вважаємо за доцільне із спостереження про те, що в переважній більшості вироків особам, які вчинили злочин, передбачений ч. 1 ст. 115 КК, призначається покарання в межах санкції частини цієї статті, яка становить від 7 до 15 років позбавлення волі. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено санкцією частини цієї статті, тобто застосування ст. 69 КК, допускається вкрай рідко, а випадків призначення більш суворого покарання встановлено не було. Так, встановлено, що у 2015 році більш м'яке покарання за ч. 1 ст. 115 КК було призначено у 29 випадках.

Із метою ілюстрації загальної картини призначення покарання за ч. 1 ст. 115 КК (у тому числі замаху на цей злочин) згідно з вирокими, відібраними за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, наводимо дані в таблиці 1.

Таблиця 1

Строк позбавлення волі	Кількість випадків, в яких призначено покарання відповідного виду
3 роки	1
3 роки 6 місяців	1
Всього від 3 до 4 років	2
4 роки	5
5 років	17
6 років	1
7 років	129
7 років 3 місяці	2
7 років 6 місяців	28
7 років 7 місяців	1
7 років 9 місяців	1
7 років 10 місяців	2
Всього від 7 до 8 років	163
8 років	107
8 років 6 місяців	11

8 років 9 місяців	1
Всього від 8 до 9 років	119
9 років	107
9 років 6 місяців	10
9 років 7 місяців	2
9 років 10 місяців	1
Всього від 9 до 10 років	120
10 років	107
10 років 6 місяців	1
Всього від 10 до 11 років	108
11 років	37
11 років 6 місяців	3
Всього від 11 до 12 років	40
12 років	43
13 років	18
13 років 6 місяців	2
Всього від 13 до 14 років	20
14 років	10
14 років 6 місяців	1
Всього від 14 до 15 років	11
15 років	6
Всього	655

Таким чином, у найбільшій кількості випадків за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, призначалось покарання у виді позбавлення волі строком від 7 до 8 років, а саме 163 рази, що становить 25% від загальної кількості, також у значній кількості випадків призначалось покарання у виді позбавлення волі строком від 9 до 10 років – 120 разів (18%), від 8 до 9 років – 119 разів (18%), від 10 до 11 років – 108 разів (16%).

На підставі наведених даних можна зробити спостереження про те, що мінімальний розмір покарання та покарання, яке не перевищує середнього показника санкції ч. 1 ст. 115 КК (тобто є нижчим за 11 років позбавлення волі), превалює над покараннями, які цей показник перевищують. Так, покарання у виді позбавлення волі строком на 11 років (або яке перевищує цей вид покарання) призначалось у 120 випадках, що становить 18%, тобто у 82% випадків призначалось покарання, яке є нижчим за середній показник санкції ч. 1 ст. 115 КК. У 25 випадках (4%) було призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено санкцією статті. Максимальне покарання було призначено у 6 випадках (майже 1%).

Очевидним є те, що виокремлення загальних статистичних даних не має істотної цінності для визначення стану призначення покарання за певний злочин, однак все ж дає змогу виявити загальні тенденції щодо призначення покарань певного виду та їх питомо вагу відносно кількості інших покарань. Разом із тим варто зауважити, що відсутність у дослідженнях, присвячених вивченню окремих складових стану призначення покарання, може призвести до одержання фрагментарних та часткових результатів [5].

Окремої уваги заслуговують особливості призначення покарання за замах на умисне вбивство, а тому саме цьому питанню вважаємо за доцільне приділити увагу. Так, результати проведеного дослідження дозволя-

ють стверджувати про те, що в переважній кількості випадків засудження за замах на умисне вбивство особі призначалось мінімальне покарання, передбачене санкцією ч. 1 ст. 115 КК, а саме позбавлення волі строком на 7 років (21 випадок із 37 випадків усього, а в 7 випадках – більш м'яке покарання).

Натомість у тих випадках, коли замах було вчинено особою, яка має судимість, такої особі в трьох випадках було призначено покарання у виді 8 років позбавлення волі. У чотирьох випадках особам було призначено покарання у виді 9 років позбавлення волі, більш суворого покарання за замах на умисне вбивством у звітному періоді не призначалось. В одному з таких випадків відповідний розмір покарання зумовлювався негативними даними, які характеризують особу винного, а саме наявністю чотирьох попередніх судимостей, у тому числі за особливо тяжкий злочин.

Наведені відомості дають змогу визначити загальні тенденції призначення покарання за замах на умисне вбивство, однак навіть і вони можуть бути підставою для важливих висновків із питань вивчення стану призначення покарання за ч. 1 ст. 115 КК. Так, як нами було встановлено, покарання у виді 7 років позбавлення волі є найбільш поширеним видом покарання, які призначаються як за замах на умисне вбивство, так і за закінчений злочин. Разом із тим очевидно є неспівмірність наслідків, а отже, і суспільної небезпечності наведених діянь, особливо якщо порівнювати наслідки незакінченого замаху на умисне вбивство та, власне, умисного вбивства.

Загалом, необхідно враховувати, що питання караності незакінченого та закінченого злочину є дискусійним у науці кримінального права, немає узгодженого вирішення як у вітчизняній, так і в зарубіжній правовій доктрині [6]. З огляду на те, що аналіз відповідних підходів не є предметом цієї статті, вважаємо за доцільне лише поставити під сумнів обґрун-

тованість сучасного стану призначення покарання, за якого умисне вбивство як закінчений злочин карається таким же чином, які і замах на цей злочин. Разом із тим варто зробити застереження про те, що одержання достовірних результатів, спрямованих на вирішення цієї проблеми, можливе винятково за умови детального аналізу обвинувальних вироків.

Висновки. Таким чином, у межах цієї статті наводяться підходи та методи, які доцільно використовувати для вивчення стану призначення покарання, а також із метою підтвердження ефективності їх використання, частково наведено результати вивчення стану призначення покарання під час засудження за злочин, передбачений ч. 1 ст. 115 КК. Реалізація відповідного підходу дозволяє одержувати висновки, належне опрацювання яких є необхідною передумовою розвитку стану призначення покарання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ганова Г.О. Проблеми призначення покарання за умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб / Г.О. Ганова // Судова апеляція. – 2015. – № 1(38). – С. 30–36.
2. Музика А.А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення / А.А. Музика, О.П. Горох. – К. : Паливода А. В., 2012. – 404 с.
3. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 жовтня 2012 року // Вісник Верховного Суду України. – № 1 (149), 2013. – С. 10–12.
4. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику застосування статей 400-11 – 400-18 Кримінально-процесуального кодексу України» від 23 грудня 2011 року № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va015740-11>.
5. Бережний С.Д. Деякі питання призначення покарання за умисне вбивство з корисливих мотивів / С.Д. Бережний // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 85–90 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bcdzkm.pdf>.
6. Ashworth A. Sentencing and Criminal Justice. Fourth edition. Cambridge University Press, 2005, 419 p.